

Оскільки державна діяльність завжди має безпосередньо політичний характер, вона повинна відповідати об'єктивним закономірностям політики, спиратися на них. Ряд таких закономірностей якраз і розкриває теорія політичної системи і політичної організації суспільства, котра є складовою частиною науки про об'єктивні закономірності політики — політології.

Тому засвоєння положень, викладених у даній темі полегшує загальну орієнтацію у складній, розгалуженій мережі різноманітних політичних утворень, об'єднань, організацій. Вивчення теорії політичної системи також сприятиме формуванню навичок політичного аналізу діяльності держави, опануванню організаційними засобами співпраці, взаємодії державних органів з іншими структурами політичної системи суспільства. Оволодіти такими навичками мусить кожен юрист, кожна службова особа в державному апараті.

1. Загальнотеоретична характеристика політичної системи суспільства

Держава — хоч і стрижнева, найважливіша, проте *не єдина політична організація у суспільстві*. Вона перебуває, живе в оточенні інших організацій, утворень, формувань, які так чи інакше стираються, взаємодіють з нею — співпрацюють або конфліктують, впливають (або прагнуть вплинути) на державу і водночас зазнають, тією чи

іншою мірою, впливу з її боку. Отже, всі вони, чи прямо, чи більш опосередковано, беруть участь у політиці, у політичному житті суспільства, у політичних стосунках, насамперед з державою. Тому вивчення держави крізь призму цих стосунків дозволяє поглибити і конкретизувати уявлення про її соціальне призначення і роль у суспільстві, про фактори, якими зумовлюється її діяльність.

Політична система суспільства (у широкому розумінні) — це система всіх політичних явищ, що існують у соціально неоднорідному, зокрема класовому, суспільстві.

Елементи політичної системи суспільства;

- **суб'єкти (носії) політики** — класи, нації, соціальні прошарки, групи; представники їхніх інтересів — різноманітні об'єднання, організації (зокрема держава) — і, нарешті, люди (особистості);

- **політичні відносини**, стосунки;

- **політична свідомість** (політична ідеологія та політична психологія) суб'єктів політики;

- **політичні норми** — загальні правила поведінки у політичних стосунках.

Політична система суспільства (у вузькому розумінні) — це система всіх державних і недержавних утворень (організацій), громадських об'єднань і трудових колективів соціально неоднорідного (зокрема, класового) суспільства.

Політичну систему у вузькому розумінні іноді називають **політичною організацією суспільства**.

2. Загальнотеоретична характеристика елементів політичної системи

Елементи політичної системи (політичної організації) суспільства:

- **державні утворення** — органи держави; організації, які не мають владних повноважень (підприємства, установи);

- **громадські об'єднання** — громадські організації (зокрема, політичні партії), органи громадської самодіяльності, громадські рухи;

- недержавні підприємства **та установи**;

- **трудові колективи.**

Механізм політичної влади — це система всіх організацій та інших об'єднань домінуючої частини соціально неоднорідного (зокрема, класового) суспільства, за допомогою яких вона здійснює керівництво всім суспільством.

Механізм політичного опонування (опору) — система всіх організацій та інших об'єднань соціально неоднорідного (зокрема, класового) суспільства, що виражають волю соціальних груп, інтереси яких суперечать існуючій у даному суспільстві політичній владі.

Політична опозиція, яка використовує механізм політичного опонування, поділяється на *радикальну* (вона ставить за мету зміну суспільного ладу зокрема форм власності на засоби виробництва, або державного ладу, зокрема форми правління чи державного устрою) і *нерадикальну* (яка прагне до зміни форм, методів, темпів здійснення державної політики, її певної переорієнтації, до заміни осіб, що очолюють вищі органи держави).

Держава — центр, ядро політичної системи суспільства. Це зумовлюється тим, що тільки держава:

- виступає офіційним, тобто формальним, представником усього населення, суспільства (хоча в дійсності вона представляє інтереси насамперед певної його частини);

- є уособленням суверенітету народу (нації), природним реалізатором його права на політичне самовизначення;

- здатна забезпечити і захистити основні права людини, всіх і кожного, хто перебуває на її території;

- спроможна задовольняти загальносоціальні потреби, виконувати загальносоціальні функції у керівництві суспільством;

- має у своєму розпорядженні специфічний апарат, без якого виконати зазначені функції не-можливо;

- може встановлювати формально-обов'язкові для всіх суб'єктів загальні правила поведінки — юридичні норми;

- володіє владою суверенною, тобто **верховною**, повною і самостійною, формально незалежною.

Громадське об'єднання — це добровільне формування громадян (фізичних осіб), створене ними на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод.

Види громадських об'єднань Громадські об'єднання розрізняють:

1) за порядком утворення та формами діяльності — громадські організації, органи громадської самодіяльності, громадські рухи;

2) за критеріями (умовами) членства — об'єднання з формально фіксованим (документованим) членством, об'єднання з формально нефіксованим (недокументованим), вільним членством;

3) за кількістю членів (за ступенем залучення населення) — масові та елітарні;

4) за внутрішньою організаційною структурою — централізовані (ієрархізовані, внутрішньо субординовані) і децентралізовані;

5) за соціальною сферою діяльності — політичні, економічні, наукові, екологічні, спортивні, містецькі тощо;

6) за територією діяльності — місцеві (обласні, міжобласні, міські, районні тощо), загально-державні (зокрема, республіканські), міждержавні (у конфедераціях, союзах, держав), міжнародні (всесвітні, регіональні);

7) за соціально-правовим статусом — легальні (юридичне дозволені, офіційно

зареєстровані відпо-відною державою), долегалльні (тимчасово незареєстровані), нелегалльні (офіційно заборонені від-повідною державою, підпільні);

8) *за соціальною значущістю для існування і розвитку суспільства* — прогресивні, консерва-тивні, реакційні.

Громадська організація — *це добровільне об'єд-нання людей, яке створене для задоволення та за-хисту суспільних, колективних чи особистих по-треб його учасників і функціонує на засадах рів-ності та самоврядування.*

Види громадських організацій:

На громадські організації, безперечно, повністю поширюється схарактеризована вище класифіка-ція громадських об'єднань. Але, крім того, за соціальною підставою утворення та залежно від ха-рактеру потреб, для задоволення яких засновують-ся громадські організації, вони поділяються на:

1) організації, які створюються залежно від форм участі громадян у виробництві або в суспіль-ному житті для задоволення суспільних чи колек-тивних потреб (профспілки, політичні партії);

2) організації, які створюються для задоволен-ня особистих потреб (спілка книголюбів, спортив-не товариство).

Політична партія — *це добровільне об'єднання громадян, котре виражає волю певної соціальної групи і прагне здобути або утримати державну владу, здійснювати вплив на формування і політи-ку органів держави, місцевого самоврядування від-повідно до своєї програми розвитку суспільства.*

Види політичних партій

До видового поділу політичних партій цілком прийнятною є викладена раніше загальна класифікація громадських об'єднань. Проте, окрім неї, політичні партії розрізняють:

1) *за соціальною спрямованістю програми і діяльності* — соціально-демократичні, соціалістичні, народно-демократичні, національно-демократичні, ліберально-демократичні, релігійно- (християнсько) демократичні, комуністичні, націоналістичні тощо;

2) *за соціальною базою* — партії, які виражають інтереси певного класу або його частини, інтереси певної нації, народності, інтереси прихильників певної релігії чи іншого позакласового і наднаціонального світогляду, інтереси іншої соціальної групи;

3) *за методом здійснення своєї програми* — революційні, реформаторські;

4) *за представництвом у вищих органах влади* — правлячі, опозиційні.

Функції партій:

— *представницька* — виявлення, відображення й обґрунтування інтересів певної частини суспільства;

- *програмна* — розробка відповідно до цих інтересів політичної програми суспільного розвитку;

- *ідеологічна* — формування, розвиток і впровадження у суспільну свідомість своєї ідеології, вплив на громадську думку;

- *владно-конкурентна* — участь у змаганні (боротьбі) за державну владу, за її утримання;

- *владно-практична* — реалізація і захист через державну політику інтересів відповідної частини суспільства;

- *владно-кадрова* — підготовка, добір, висування кадрів для державного апарату.

Орган громадської самодіяльності — це добровільне об'єднання людей, яке створюється при державній або громадській організації для допомоги у виконанні нею своїх завдань (наприклад, батьківський комітет у школі, товариський суд на підприємстві).

Громадський рух — це добровільне об'єднання людей, утворене з метою досягнення значних соціальних цілей, яке діє через масові заходи, що організовуються його ініціативною групою, керівною інстанцією.

Трудовий колектив — це об'єднання трудящих підприємства або установи, котре виконує передбачені законом, статутом чи договором функції в економічній, соціальній, політичній сферах суспільного життя.

Трудовий колектив є суб'єктом (елементом) політичної системи суспільства остільки, оскільки він використовує певні політичні права, закріплені в законі, наприклад, висуває кандидатів у депутати представницьких органів державної влади або місцевого самоврядування, бере іншу участь у політичному житті. Для досягнення політичних цілей трудові колективи об'єднуються в асоціації, спілки, федерації.

3. Політична система суспільства соціально-демократичної орієнтації

Принципи функціонування і розвитку політичної системи у суспільстві соціально-демократичної орієнтації:

- забезпечення і захист основних прав людини, зокрема політичних;
- забезпечення і захист прав кожної нації (на-роду), зокрема права на політичне самовизначення;
- забезпечення і захист прав усіх легальних гро-мадських об'єднань, в тому числі політичних партій;
- забезпечення панування засад соціальної де-мократії та самоврядування народу.

Соціальна демократія — це влада більшості населення країни, яка здійснюється через політич-ну систему (організацію) суспільства з дотри-манням основних прав усіх його членів.

Види демократи

Демократія розрізняється:

1) *за формами здійснення* — пряма (влада здійснюється через безпосереднє виявлення волі всього народу або певної соціальної групи); непряма (влада здійснюється через виборних представників народу, певних соціальних груп);

2) *за сферою політичного життя* — економічна, політична, духовна;

3) *за характером соціальних спільностей або утворень, в яких вона функціонує*, — демократія у сфері державного життя і у сфері громадського життя.

Самоврядування народу — це управління самим народом усіма справами суспільства, здійснюване через його політичну систему.

Крім загальнонародного, загальносуспільного самоврядування, у розглядуваній політичній системі має існувати також *територіальне самоврядування* — регіональне і місцеве.

Територіальне самоврядування — це самоорганізація населення відповідної території, яке безпосередньо або через утворені ним органи вирішує згідно з чинним законодавством усі питання місцевого життя.

4. Форми взаємодії органів держави з громадськими об'єднаннями і трудовими колективами

Вплив громадських об'єднань, трудових колективів на органи держави:

- громадські об'єднання, трудові колективи беруть участь у сформуванні депутатського корпусу, представницьких органів державної влади;

- держава залежить від громадських об'єднань, трудових колективів з погляду ефективності виконання своїх функцій;

- представники громадських об'єднань входять до складу певних державних колегіальних органів як їх повноправні члени з правом ухвального голосу;

- керівні органи певних громадських організацій можуть бути суб'єктами права законодавчої ініціативи;

- у ряді випадків державні органи можуть приймати рішення тільки спільно або за погодженням з відповідними громадськими об'єднаннями;

- держава дає змогу певним громадським організаціям цілком самостійно приймати з певних питань формально обов'язкові (юридичні) рішення нормативного або індивідуального характеру;

- певним громадським об'єднанням дозволено контролювати діяльність окремих державних організацій;

- за порушення деяких юридичних норм держава передбачає можливість застосування заходів громадського впливу.

Вплив органів держави на громадські об'єднання:

держава створює необхідні передумови (зокрема, юридичні, а іноді й матеріальні) для організації та діяльності громадських об'єднань;

держава як владний суверен виробляє вихідні соціально обґрунтовані нормативні положення щодо організації, офіційної реєстрації та діяльності громадських об'єднань;

держава розробляє типові (зразкові) статuti, положення деяких громадських об'єднань для стимулювання їх утворення і діяльності;

держава реєструє громадські об'єднання, їхні

структури;

вона контролює законність діяльності громадських об'єднань;

у деяких випадках держава надає заходам громадського впливу, застосовуваним громадськими об'єднаннями, юридичного значення.

Безперечно, у різних країнах держави використовують ці форми впливу по-різному, вибірково. Так, поряд з країнами, в яких реєстрація політичних партій є обов'язковою (США, Україна, Росія, Швеція), є й такі країни, де реєстрація не проводиться, проте від партій вимагається подання певних документів (Австрія, ФРН), а є, нарешті, і такі держави, які взагалі не «реагують» на утворення і діяльність партій (Великобританія, Австралія, Нова Зеландія).

